

Financiële problematiek als belemmering voor re-integratie van ex-delinquenten

Een onderzoek onder reclasseringswerkers en hun cliënten

*Gercoline van Beek, Vivienne de Vogel en Dike van de Mheen**

Om de effectiviteit van de begeleiding van delinquenten te verbeteren is veel onderzoek gedaan naar risicofactoren voor delictgedrag. De literatuur laat zien dat macro-economische invloeden zoals armoede en schulden een potentiële mediator zijn in de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit en dat macro-economische en persoonlijke factoren onderling zijn gerelateerd (Aaltonen e.a. 2016). In een eerdere systematische literatuurstudie vonden we ook evidentie voor een sterke relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag (Van Beek e.a. 2020). In de begeleiding van delinquenten ligt de focus in de praktijk vaak op individuele factoren. In empirisch onderzoek is echter weinig aandacht besteed aan de invloed van de financiële situatie op persoonlijk niveau, zoals financiële problemen en schulden, op delictgedrag. Hoewel er de afgelopen twintig jaar belangrijke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden in het onderzoek naar risicofactoren, is onderzoek naar schulden als specifieke risicofactor voor delictgedrag en recidive, de relatie tussen schulden en delictgedrag en

* G. van Beek MA is onderzoeker en docent aan de Hogeschool Utrecht. Zij doet momenteel promotieonderzoek naar financiële problematiek onder reclasseringscliënten (zie www.hu.nl/onderzoek/onderzoekers/gercoline-van-beek). Dr. V. de Vogel is lector Werken in Justitieel Kader aan de Hogeschool Utrecht en onderzoeker bij De Forensische Zorgspecialisten in Utrecht (zie www.hu.nl/onderzoek/onderzoekers/vivienne-de-vogel). Prof. dr. H. van de Mheen is hoogleraar Transformaties in de Zorg bij Tranzo, het wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn van de Universiteit van Tilburg (zie www.tilburguniversity.edu/nl/medewerkers/h-vmheen). De auteurs zijn de directie en beleidsafdeling van de drie Nederlandse reclasseringsorganisaties (3RO) veel dank verschuldigd voor de ondersteuning van het onderzoek en de mogelijkheid om risicotaxatiegegevens en cliëntdossiers te analyseren voor het onderzoek. Daarnaast zijn zij de reclasseringswerkers en -cliënten die hebben meegewerkt aan het onderzoek zeer dankbaar voor hun bereidwilligheid om over het onderwerp in gesprek te gaan en voor hun tijd en openheid daarbij.

de mediërende rol van onderliggende risicofactoren in deze relatie beperkt gebleven. Diepgaand, systematisch begrip van de interactie tussen de bekende risicofactoren, specifiek met betrekking tot schulden, ontbreekt (Jungmann e.a. 2014). Daarnaast is er nauwelijks inzicht in het effect van de kennis over de risicofactoren van schulden voor de begeleiding van delinquenten en is de toepassing van de kennis over deze risicofactoren in de dagelijkse begeleiding ten aanzien van financiën dan ook beperkt.

Inzicht in persoonlijke dynamische aspecten, zoals schulden en financieel management, kan reclasseringswerkers helpen om passende interventies te kiezen in de begeleiding van delinquenten ten aanzien van schulden. In veel risicotaxatie-instrumenten die standaard worden gebruikt voor forensische cliënten worden financiën nu niet expliciet meegenomen als risicofactor, maar wel als beschermende factor (bijvoorbeeld in de Structured Assessment of Protective Factors for violence risk (SAPROF), waarin financieel beheer een van de beschermende factoren is; zie De Vries Robbé 2014; Shader 2001). Naast inzicht in risicofactoren is dan ook inzicht in beschermende factoren als het gaat om financiën van belang. Om cliënten zo goed mogelijk te begeleiden is dus meer inzicht nodig in de relatie tussen verschillende risicofactoren en beschermende factoren ten aanzien van schulden, en in wat cliënten nodig hebben in de begeleiding door de reclassering ten aanzien van financiën.

In dit artikel beschrijven we eerst op grond van de literatuur de achtergrond van de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Vervolgens beschrijven we ons dossieronderzoek, met als doel inzicht te creëren in de wisselwerking tussen mogelijke onderliggende risicofactoren in de relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag. Daarnaast geven we op grond van interviews met zowel professionals als cliënten weer welke belemmeringen worden ervaren in de begeleiding van cliënten ten aanzien van financiën en wat zij hierin nodig hebben. Deze inzichten in de relatie tussen schulden en delictgedrag, mogelijke onderliggende risicofactoren en de ondersteuning die cliënten hierbij nodig hebben, kunnen concrete handvatten bieden aan professionals om cliënten adequaat te begeleiden bij financiële problematiek.

Achtergrond relatie tussen financiële problematiek en delictgedrag

Financiële problematiek als risicofactor voor delictgedrag

Elk jaar worden door de reclassering enkele tienduizenden delinquenten begeleid met als doel recidive te voorkomen en resocialisatie te bevorderen. Veel van hen zetten gedurende deze periode belangrijke stappen op domeinen zoals wonen, werk en relaties, maar verdere ontwikkeling stagneert veelal door complexe schuldsituaties waarin zij verkeren. Zo bleek uit het onderzoeksrapport *Gevangen in schuld*, dat de lectoraten Schulden en Incasso en Werken in Justitieel Kader van de Hogeschool Utrecht in 2014 publiceerden, dat zeker de helft tot twee derde van de (verslavings)reclasseringscliënten problematische schulden¹ had. Ook scoorde bijna de helft hoog op de schaal van het risicotaxatie-instrument van de reclassering dat betrekking heeft op problemen met financiën (Jungmann e.a. 2014). Financiële problematiek onder reclasseringscliënten is dus een belangrijk probleem. Omdat slechts weinig cliënten de schuldenlast zelfstandig kunnen oplossen, hebben velen van hen zonder hulp nauwelijks uitzicht op een schuldenvrije toekomst en verkeren zij veelal langdurig in complexe schuldsituaties. Dit verhoogt mogelijk het recidiverisico, omdat schulden het leven ontregelen en stress kunnen veroorzaken (Wesdorp & Jungmann 2016).

1 Er is sprake van schulden wanneer iemand een betalingsverplichting heeft. Wanneer het bedrag dat iemand maandelijks moet afbetalen aan schuldeisers hoger is dan wat hij of zij maandelijks zou overhouden bij gebruik van een door de gemeente of rechtbank getroffen schuldregeling van 36 maanden met kwijtschelding, is er sprake van problematische schulden (Jungmann & Madern, 2017).

Relatie financiële problematiek en delictgedrag

Om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen schulden en delictgedrag voerden we eerder een systematische literatuurstudie uit (Van Beek e.a. 2020).² De resultaten lieten zien dat er een sterke relatie is tussen financiële problemen en delictgedrag, ongeacht het type delinquentie (Blom e.a. 2011). Ook toonden de resultaten aan dat delinquentie het risico op financiële problemen vergroot, vooral voor persistente daders (De Jong 2017; Hoeve e.a. 2011, 2016; Moffitt e.a. 2002; Noorda e.a. 2009; Siennick 2009; Van Koppen e.a. 2017; Zara & Farrington 2010). Andersom onderstreepte het literatuuronderzoek dat schulden een risicofactor vormen voor delinquentie (Hoeve e.a. 2014, 2016; Van Dam 2005). Financiële problematiek en delictgedrag beïnvloeden en versterken elkaar dus wederzijds. Financiële problemen zijn dan ook niet enkel een risicofactor voor delictgedrag, maar delictgedrag kan vervolgens ook weer leiden tot steeds erger wordende financiële problemen (bijvoorbeeld Baldry e.a. 2003; Harris e.a. 2010).

Kennis over risicofactoren als basis voor effectieve begeleiding

Reclasseringswerkers ervaren dagelijks de invloed van schulden op het leven van cliënten, maar missen handvatten om hen te begeleiden bij financiële problematiek (Jungmann e.a. 2014). Vanwege de focus van het reclasseringswerk op het verkleinen van het risico op terugval en het bevorderen van maatschappelijke re-integratie is inzicht in de relatie tussen verschillende risicofactoren voor delictgedrag cruciaal om recidive en mislukte hulpverlenings- en re-integratietrajecten te voorkomen. Om de effectiviteit van de begeleiding en interventies te verbeteren zijn veel studies gedaan naar risicofactoren voor delinquentie en recidive (bijvoorbeeld Bonta & Andrews 2017; Cullen & Gendreau 2001; Durnescu 2012). Deze studies laten zien dat zowel sta-

2 Deze literatuurstudie en het verderop beschreven dossieronderzoek maken samen met de in dit artikel centraal staande interviews deel uit van een promotieonderzoek naar de complexiteit van financiële problematiek onder reclasseringscliënten (zie www.hu.nl/onderzoek/projecten/mea-culpa-de-complexiteit-van-financiele-problematiek-onder-reclasseringscliënten). Over de deelonderzoeken zijn diverse artikelen ingediend bij internationale wetenschappelijke tijdschriften waarin de resultaten uitgebreider worden beschreven. Daarnaast is over de eerdere deelonderzoeken een artikel gepubliceerd in tijdschrift *PROCES* (2020, afl. 2). Resultaten zijn opvraagbaar bij de eerste auteur. De komende tijd zal in het onderzoek de koppeling met recidivecijfers worden gemaakt om in kaart te brengen in welke mate financiële problematiek een risicofactor vormt voor uitval, gecontroleerd voor andere risicofactoren.

tische, historische risicofactoren – zoals de criminele voorgeschiedenis – als dynamische risicofactoren – zoals motivatie voor interventies, behandeling en begeleiding – een rol spelen in delinquent gedrag. Veel studies lieten vanuit macro-economisch perspectief de invloed van sociaaleconomische condities, zoals een lage sociaaleconomische status, op delinquentie zien (bijvoorbeeld Bjerck 2007; Comanor & Phillips 2002; Galloway & Skardhamar 2010; Leventhal & Brooks-Gunn 2001; Phillips & Land 2012). Daarnaast ondersteunt empirisch onderzoek vanuit het perspectief van het individu de gedachte dat de oorsprong van veel risicofactoren al in de vroege jeugd ligt. Zo werd aangetoond dat een laag opleidingsniveau en scheiding van ouders, ernstige psychische problematiek en middelenverslaving onder familieleden, en misbruik in de jeugd belangrijke risicofactoren zijn voor delinquentie in de adolescentie en volwassenheid (Bonta & Andrews 2017; Farrington 2006; Shader 2001). Ook liet onderzoek zien dat gebrek aan opleiding en/of werk een risicofactor is voor verschillende typen problemen later in het leven, waaronder criminaliteit. Slechte prestaties op school en schoolverlating op jonge leeftijd zijn potentiële risicofactoren, onder meer omdat het verdienen van geld en het weg zijn van huis en school kunnen leiden tot drugsgebruik en (kleine) criminaliteit (Agnew 2001; Shader 2001). Verder bevestigden empirische studies dat discontinuïteit en misbruik in de jeugd samenhangen met de ontwikkeling van ernstige psychische problemen inclusief verslaving, die ook een risicofactor vormen voor delictgedrag. Aange- toond is dat psychische problemen het risico op crimineel gedrag verhogen (Douglas e.a. 2013; Goldstein e.a. 2005; Whiting & Fazel 2020). Mensen met een antisociale of narcistische persoonlijkheidsstoornis laten bijvoorbeeld vaker impulsief gedrag zien, zijn over het algemeen minder in staat hun woede te beheersen en empathie te tonen, en zijn vaker middelenverslaafd dan mensen zonder persoonlijkheidsstoornis. Hierdoor hebben zij ook vaker problemen met autoriteit, wat leidt tot een hogere kans op delictgedrag. Daarnaast kunnen fysieke gezondheidsproblemen een mogelijke risicofactor vormen, omdat deze het risico op isolatie als gevolg van ziekte en het onvermogen om te werken en mee te doen in de maatschappij verhogen.

Casus Dylan

Dylan (29) groeide op met een vader die verslaafd was aan alcohol en zelden thuis was, een moeder die manisch-depressief was en een broer die regelmatig in aanraking kwam met politie en justitie. Op zijn 9de gingen zijn ouders uit elkaar. Dylan ging naar school, maar vertoonde steeds meer concentratie- en gedragsproblemen. Hij doubleerde in de derde klas en op zijn 15de verliet hij school om te gaan werken. Sinds de scheiding van zijn ouders woonde Dylan bij zijn vader, maar op zijn 18de werd hij door hem op straat gezet. Omdat Dylan moeite had met het werken voor een baas raakte hij meermaals zijn baan kwijt en was hij periodes werkloos. Uiteindelijk probeerde hij voor zichzelf te beginnen, maar omdat dit niet lukte, zit hij momenteel in een lange periode van werkloosheid, waarin zijn cocaïneverslaving op de voorgrond staat. Sinds het begin van die periode werden de financiële problemen groter en stapelden schulden zich op. Dylan raakte het overzicht over zijn financiën en schulden kwijt. Dit was voor hem de trigger die leidde tot het plegen van delicten; Dylan heeft geen begeleiding bij zijn financiën. Bewindvoering lijkt hem wel wat, maar hij weet niet zo goed wat daarvoor nodig is en vindt het moeilijk zijn zorgen en wensen onder woorden te brengen richting zijn reclasseringswerker.

(Illustratieve situatie financiële problematiek onder reclasseringscliënten; casus gebaseerd op een van de dossiers en aangepast in verband met privacy)

Vorig jaar deelde Lydia, de toenmalige toezichthouder van Dylan, aan het einde van een meldplichtgesprek mee dat zij de volgende maand met zwanerschapsverlof zou gaan. Dylan had tijdens het gesprek aangegeven dat zijn schulden hem veel stress bezorgden en hij graag bewindvoering zou willen. Zijn toezichthouder gaf aan dat zij voor het volgende meldplichtgesprek – het laatste dat zij met Dylan zou voeren – zou uitzoeken wat de mogelijkheden daartoe waren. Het volgende gesprek gaf zij Dylan een lijstje met contactgegevens van bewindvoerders en gaf zij aan dat hij zelf contact met hen kon opnemen. Mocht hij er niet uitkomen, dan kon hij het met haar vervanger Stef verder oppakken. Eenmaal thuis was Dylan het briefje met contactgegevens van bewindvoerders kwijt. In het eerste gesprek met Stef aarzelde Dylan het onderwerp financiën aan te kaarten, maar ergens schaamde hij zich er ook voor dat het hem niet was gelukt zelf naar bewindvoerders te bellen. Een aantal gesprekken later deelde Stef mee dat hij teamleider werd en het toezicht van Dylan dus zou worden overgedragen.

'Ach, laat ook maar ... Ik kom toch nooit uit de schulden.' De cocaïne deed hem even zijn angst vergeten.

(Illustratie van belemmeringen die nu vaak worden ervaren in de begeleiding rondom financiën)

Vorig jaar liep Lydia, de reclasseringswerker van Dylan, tijdens een meldplichtgesprek zoals altijd zijn toezichtdoelen door. Een van de doelen was het toewerken naar financiële begeleiding, omdat de financiële situatie van Dylan een criminogene factor vormde. Ook vroeg Lydia door op het risico dat zijn cocaïneverslaving vormde met het oog op gebrek aan inkomsten, omdat Dylan op dat moment geen uitkering had en dus een zeer beperkt budget en bovendien forse schulden. Daarbij stelde zij hem de vraag welke invloed zijn schulden op hem hadden. Dylan gaf aan dat zijn schulden hem veel stress bezorgden en hij graag bewindvoering zou willen. Lydia legde op basis van de training financiën die zij had gevolgd uit wat bewindvoering inhoudt, en dat het weliswaar rust geeft, maar ook betekent dat daadwerkelijk alles met betrekking tot financiën wordt overgenomen, terwijl het Dylan niet helpt in het zelf creëren van financieel in- en overzicht, een van de subdoelen uit het toezichtplan. Vervolgens vroeg ze hoe hij het zou vinden als ze samen een financieel overzicht zouden opstellen, zij hem zou aanmelden voor de budgetteringscursus van de reclassering en Dylan vervolgens met haar erbij met de telefoon op de speaker zou bellen naar de schuldhulpverlener met wie ze frequent contact had. Dylan gaf aan dat dit hem enorm zou opluchten. Aan het einde van het gesprek schreef Lydia in het dossier van Dylan de acties die ze hadden ondernomen op en liet ze hem zien wat ze noteerde.

Inmiddels heeft Dylan de budgetteringscursus afgerond en is hij met zijn schuldhulpverlener, die regelmatig contact heeft met Lydia, aan het toewerken naar een schuldregeling. Er is nog een lange weg te gaan, maar Dylan ziet weer licht aan het einde van de tunnel.

(Illustratie van hoe de begeleiding bij financiële problematiek idealiter zou kunnen verlopen)

Onderzoeksmethode: dossieronderzoek en interviews

Om een beeld te krijgen van de omvang van de schuldenproblematiek onder reclasseringscliënten en de interactie tussen mogelijk gerelateerde risicofactoren analyseerden we risicotaxatiegegevens voor een

random steekproef van 250 cliënten van de drie Nederlandse reclaseringsorganisaties. Daarnaast scoorden we dossiers van dezelfde cliënten aan de hand van een gestandaardiseerde lijst met topics gericht op jeugd en leefsituatie, opleiding en werk/dagbesteding, psychische en fysieke gezondheid en financiën, schulden en financiële begeleiding. Naast een beschrijvende analyse met als doel een beeld te schetsen van de omvang van de financiële problematiek en de prevalentie van de verschillende risicofactoren brachten we de onderlinge relaties tussen de verschillende risicofactoren, zoals geobserveerd en beschreven door professionals in de cliëntdossiers, in kaart.

Na het literatuur- en dossieronderzoek is gesproken met 33 reclaseringswerkers en 16 cliënten vanuit de verschillende regio's van de drie reclasseringsorganisaties in Nederland. Doel van de interviews was inzicht te krijgen in wat cliënten nodig hebben in de begeleiding bij financiële problematiek en in de handvatten die reclasseringswerkers nodig hebben om hieraan zo goed mogelijk vorm te geven.

Bevindingen

Kennis over wisselwerking risicofactoren

De resultaten van het dossieronderzoek onderstreepten dat de omvang van financiële problematiek onder reclasseringscliënten groot is en begeleiding compliceert. In de begeleiding is aandacht voor financiën veelal beperkt. De financiële problemen bleken complex en diepgeworteld te zijn. Veel cliënten ervoeren instabiliteit in hun jeugd, bijvoorbeeld een instabiele thuissituatie, discontinuïteit bij het opgroeien en in de opvoeding, en fysieke, psychische, pedagogische en affectieve verwaarlozing en/of seksueel misbruik, waarbij sprake was van een sterke samenhang met psychische stoornissen inclusief verslaving (Bonta & Andrews 2017; Farrington 2006; Shader 2001). Dit resulteerde vaak in onvermogen om een opleiding af te ronden en/of te werken en als gevolg daarvan een gebrek aan legale inkomsten. Problemen zoals een gebrek aan opleiding en werk, gedragsproblemen en psychische en fysieke gezondheidsproblemen bleken dus potentiële onderliggende factoren te zijn in de relatie tussen schulden en delictgedrag.

Analyse van de interactie tussen de risicofactoren laat zien dat onderliggende risicofactoren zoals opleiding, werk, inkomen en psychische en fysieke gezondheid sterk met elkaar zijn verweven en risicofactoren vormen voor zowel schulden als delictgedrag. Het feit dat een substantieel deel van de cliënten hun opleiding niet afrondde of alleen een beperkte opleiding volgde, vormt een risicofactor voor zowel gebrek aan inkomen als delinquentie. Dit gebrek aan opleiding heeft een directe invloed op de ontwikkeling van schulden en streven naar financieel gewin, maar ook een indirecte invloed, omdat het leidt tot een verhoogde kans op werkloosheid en gebrek aan inkomsten, wat ook een belangrijke risicofactor is voor zowel schulden als delictgedrag. Dit onderstreept de beschermende rol van werk (tevens een beschermende factor in de SAPROF, zie De Vries Robbé 2014). Ook factoren zoals gedragsmatige problemen, problemen met de psychische en fysieke gezondheid en middelenverslaving hebben een aanzienlijke invloed op de mogelijkheid om een opleiding af te ronden en werk te vinden. Dit verhoogt vervolgens het risico op crimineel gedrag. Kortom, deze resultaten laten zien dat schulden niet enkel een directe risicofactor zijn voor delictgedrag, maar dat schulden en delictgedrag vooral sterk zijn gerelateerd door verschillende met elkaar interacterende factoren. Daarbij zijn problemen met betrekking tot opleiding, werk en psychische en fysieke gezondheid belangrijke onderliggende factoren in de relatie tussen schulden en delictgedrag.

Perspectief van reclasseringswerkers en cliënten

In de interviews geven reclasseringswerkers aan dat bijna al hun cliënten problemen met financiën hebben. Deze problemen kunnen bijvoorbeeld ontstaan doordat cliënten hun leven – en financiën als belangrijk onderdeel daarvan – niet overzien en impulsieve keuzes maken gericht op financieel gewin en snelle behoeftebevrediging. Ook kan het zo zijn dat ze ernstige financiële problemen hebben, bijvoorbeeld als gevolg van een gebrek aan inkomsten in combinatie met een verslaving, en niet weten hoe ze moeten rondkomen. Reclasseringswerkers constateren dat de oorzaak hiervoor bij veel van de cliënten ligt in het feit dat zij van huis uit geen financiële vaardigheden hebben aangeleerd gekregen. Vanuit het gevoel van stress, schaamte, frustratie en onmacht dat financiële problematiek veel cliënten oplevert, maken deze niet zelden keuzes die begeleiding belemmeren. Zo kan het zijn

dat wanneer cliënten wél geld hebben, dit ‘in hun zak brandt’ en direct wordt uitgegeven aan bijvoorbeeld alcohol of drugs. Vaak komt dit door een onderliggend gebrek aan vaardigheden om op de langere termijn te plannen, dat ook doorwerkt in andere aspecten van hun leven:

‘Het begint al ver voordat ze bij me binnenkomen. Dat hele patroon van inadequaat omgaan met heel veel dingen op meerdere leefgebieden, competenties die te maken hebben met opvoeding, leren, IQ, leidt uiteindelijk vroeg of laat tot delictgedrag. Er is een algeheel onvermogen of onmacht in het omgaan met het ingewikkelde leven dat een rode draad is in iemands leven.’ (Reclasseringswerker 1)

Tegelijkertijd belemmert ook het maatschappelijke systeem effectieve hulpverlening. Wanneer cliënten daadwerkelijk de stap zetten naar het op een legale manier willen vergaren van inkomsten, lopen zij regelmatig aan tegen organisaties met eigen belangen en verdienmodellen, zoals incassobureaus. Ze missen dat er bij het re-integreren wordt gekeken naar mogelijkheden binnen de specifieke persoonlijke omstandigheden en naar persoonlijke motivatie. Dit belemmert hen bij het uit de schulden komen en aanpakken van andere problemen en daarbij ondertussen op het rechte pad te blijven:

‘Ik ben netjes opgevoed en heb één fout gemaakt, maar je kunt haast worden gedwongen om toch weer het criminele pad op te gaan. Dat heb ik ook tegen de rechter gezegd: “Dat ik reclasseringstoezicht krijg vind ik niet meer dan terecht, maar met de ontnemingsvordering van tienduizenden euro’s tekent u voor mij tussen aanhalingstekens wel mijn doodsvonnis, want hoe moet ik dat bedrag ooit op een eerlijke manier gaan betalen? Op een nette manier ben ik over twintig jaar klaar. Ik kan helemaal niets die jaren.” Dus ik kom er nooit vanaf, het is uitzichtloos. Ik kan niets opbouwen, ik kan geen lening afsluiten, geen auto kopen, niet samenwonen. Het is iets wat als een zwaard boven je hoofd hangt.’ (Cliënt 1)

Voor veel cliënten voelt de moeite die het kost om weer te kunnen meedraaien in de maatschappij veelal als onrechtvaardig en als dubbele straf:

'Het is eigenlijk best knap als je heel veel problemen hebt en dan toch geen schulden weet te maken. Ook is het zo dat een deel van de mensen een soort "quick fix" wil, maar je moet daar ook op de lange termijn zelf iets in doen. Ook wat de schulden betreft zeg ik vaak tegen mensen: "Je hebt die puinzooi in 5 of 10 jaar gemaakt. Het gaat niet zo zijn dat als jij ineens recht gaat lopen ineens alle problemen zijn opgelost. Die moet je nog uit het verleden oplossen." Dat voelt soms als onrecht: "Nu ben ik goed bezig en dan lukt het nog niet." En ook als je uit een schuldenregeling komt heb je niet de beste baan, dan blijf je een laag inkomen houden.' (Reclasseringswerker 2)

Door belemmeringen op zowel maatschappelijk als persoonlijk niveau staan reclasseringswerkers in de begeleiding dan ook vaak machteloos. Vaak stellen reclasseringswerkers wel doelen op financiën, maar lopen ze aan tegen de grens van hun verantwoordelijkheid in het verdere begeleiden op deze doelen. Reclasseringswerkers focussen met name op monitoring en motivatie, maar ervaren door gebrek aan eigen kennis handelingsverlegenheid bij het daadwerkelijk ondernemen van actie:

'Ik vind het ook wel spannend om me bezig te houden met financiën. Je bent toch altijd wel een beetje bang voor welke beerput je opentrekt. Wat komt er allemaal bovendrijven en waar begin je? Omdat je dat niet weet, verwijs je door; wat ook maakt dat het stukje financiën misschien een beetje ondergeschoven is. En natuurlijk probeer je wel informatie te winnen, te monitoren hoe het gaat, maar soms denk ik: Het zou wel handig zijn als ik als toezichthouder zelf net iets meer kennis had over bepaalde zaken.' (Reclasseringswerker 3)

Ook missen reclasseringswerkers een goede samenwerking met onder meer gemeentelijke schuldhulpverlening:

'Ik moet ook voor mijn cliënten niet laten blijken dat ik er zelf soms ook wel eens moedeloos van word. De ene collega is er meer in thuis dan de ander, dus je kunt op basis van je eigen competenties daarin meer of minder doen. Zeker rondom schuldhulp vind ik ons tweedelijns. Ik vind het ook een vak apart en dat zeg ik ook tegen de cliënten. Maar ik zeg ook: "Joh, die schuldhulp, dat is echt deskundigheid. Ik ga zorgen dat je op de goede plek komt." En dan maar hopen dat het een goede plek is. Ik heb er wisse-

lende ervaringen mee, maar er is geen ander instituut, dus dan doen we het maar.' (Reclasseringswerker 4)

Ook cliënten missen vanuit de reclassering begeleiding ten aanzien van financiën en hebben vaak het idee dat hun reclasseringswerker hen daarin niet kan helpen:

'De reclassering heeft helemaal geen budgetten, dus ik denk dat die daaraan heel weinig heeft bijgedragen. Dat heb ik helemaal op eigen kracht gedaan. Ik had het geluk dat ik goed met mijn oma overweg kon, die mij een uitweg heeft geboden, maar dat was ook allemaal nog heel spannend binnen de familie. Er was geen alternatief. De samenleving heeft me niets te bieden, de reclassering heeft me niets te bieden. Het is de familie en het goede contact dat ik met mijn oma heb wat me heeft gered. Als ik dat niet had gehad, had ik gewoon niemand, dan weet ik niet waar ik de uitweg dan had moeten zoeken.' (Cliënt 2)

Conclusie

Uit de literatuur blijkt dat er een sterke relatie is tussen financiële problematiek en delictgedrag. Weinig is echter nog bekend over de richting van deze relatie en de factoren die deze relatie beïnvloeden. Op grond van de analyse van risicotaxatiegegevens en cliëntdossiers van 250 reclasseringscliënten concluderen we dat de omvang van de financiële problematiek onder de doelgroep groot is en de begeleiding die zij ontvangen met betrekking tot financiën beperkt. Ook zien we dat problemen in de jeugd, gebrek aan opleiding en werk, en psychische en fysieke gezondheidsproblemen mogelijk aan financiën zijn gerelateerd en de relatie tussen schulden en delictgedrag mediëren. De interviews met 33 reclasseringswerkers en 16 cliënten onderstrepen de complexiteit van begeleiding ten aanzien van financiën, alsmede het belang van het besteden van aandacht aan financiële problematiek en de onderliggende risicofactoren met het oog op succesvolle resocialisatie.

Discussie en implicaties

De resultaten van de verschillende deelonderzoeken hebben diverse implicaties voor preventie en interventie in de dagelijkse begeleiding van delinquenten:

1. Vergaar systematisch kennis over schuldenproblematiek

Het dossieronderzoek en de interviews bevestigen dat de omvang van de schuldenproblematiek onder reclasseringscliënten groot is. Vanuit de literatuur is bovendien bekend dat veel risicofactoren voor delinquentie hun oorzaak vinden in de (vroeg) jeugd. Het onderzoek onderstreept dat veel cliënten in hun jeugd gebrek aan stabiliteit en affectie ervoeren. Dit was vaak een (mede)veroorzaker van gedragsmatige en psychische problemen en verslaving, zowel in de adolescentie als in de volwassenheid. Deze problematiek had veelal een negatief effect op het vermogen om succesvol een opleiding af te ronden en te werken, wat weer een negatieve invloed had op financiën. Het onderzoek onderstreept daarmee het belang voor reclasseringswerkers om tijdens het toezicht kennis te vergaren over en aandacht te besteden aan de financiële situatie van cliënten als belangrijke potentiële risicofactor voor recidive en belemmering voor resocialisatie. De resultaten benadrukken bovendien het belang voor reclasseringswerkers om tijdens de begeleiding inzicht te creëren in de oorzaken en omvang van schulden van cliënten en te weten welke schuldeisers betrokken zijn. Daarnaast is ook kennis van de wijze waarop er vroeger thuis bij de cliënt werd omgegaan met financiën en wat deze heeft geleerd over financiën essentieel om inzicht te krijgen in de financiële situatie en cliënten adequaat te kunnen begeleiden met betrekking tot schulden.

2. Registreer en monitor structureel met betrekking tot schulden

Het dossieronderzoek laat zien dat reclasseringswerkers ondanks de omvang van de problematiek in dossiers veelal niet of summier over de financiële situatie van cliënten rapporteren. Structurele registratie en monitoring kunnen voor professionals een instrument zijn om ook in de begeleiding meer aandacht te besteden aan schulden en de relatie tussen schulden en delinquent gedrag. Dit is met name belangrijk wanneer bijvoorbeeld de begeleiding moet worden overgedragen aan

een andere reclasseringswerker. Op deze wijze kan de continuïteit van zorg beter worden gewaarborgd (De Vogel e.a. 2019; Schaftenaar e.a. 2019).

3. *Neem financiële problematiek mee in de risicotaxatie*

Daarnaast laten de interviews zien dat schulden resocialisatie kunnen belemmeren en compliceren, wat de kans op terugval vergroot. Ook laat het onderzoek zien dat delinquentie financiële problemen kan veroorzaken en versterken. Op maatschappelijk niveau laat het onderzoek daarmee zien dat delinquentie en de gevolgen daarvan een cruciale rol kunnen spelen in opeenstapeling van (financiële) problemen. Bovendien onderstreept dit dat de negatieve gevolgen van schulden extra complex zijn voor delinquenten die proberen te stoppen met criminaliteit. Al in de adviesfase zouden schulden als risicofactor moeten worden meegenomen in de risicotaxatie. Meer aandacht zou bovendien moeten worden besteed aan omgang met geld en budgetteren in begeleiding en training van delinquenten. Aandacht voor financiële problemen in resocialisatieprogramma's, bijvoorbeeld in de vorm van budgetteringscursussen of de voormalige gedragsinterventie 'Budgetteren', zou het risico op toekomstige criminaliteit mogelijk succesvol kunnen reduceren. Interventies en nazorgprogramma's voor delinquenten zouden financiële problemen daarbij niet moeten benaderen als apart levensdomein, maar als mogelijke risicofactor voor recidive. Daarbij zou dan ook niet alleen financiële kennis en financieel management centraal moeten staan, maar zou er ook aandacht moeten zijn voor het omgaan met financiën als mogelijke risicofactor voor recidive naast onderliggende gerelateerde risicofactoren op andere levensdomeinen, zoals huisvesting, opleiding en werk of dagbesteding, relaties, gedragsmatige problemen, psychische en fysieke gezondheidsproblemen en verslaving.

4. *Benader financiën in samenhang met andere levensdomeinen*

De resultaten van het dossieronderzoek laten verder zien dat schulden en delictgedrag sterk zijn gerelateerd door een complex samenspel van onderliggende risicofactoren. Dit wordt ook veelvuldig geïllustreerd in de interviews. Deze bevinding onderstreept hoe belangrijk het is dat reclasseringswerkers aandacht besteden aan prominente risicofacto-

ren zoals gebrek aan opleiding, werk en inkomen en psychische en fysieke gezondheidsproblemen van cliënten. Het onderzoek laat zien dat ondersteuning op deze domeinen cruciaal is om het risico op recidive te verminderen. Daarnaast impliceren de resultaten dat het belangrijk is dat reclasseringswerkers de verschillende domeinen niet als aparte risicofactoren benaderen, maar deze zien als een complex samenspel van risicofactoren. Dit kunnen zij bijvoorbeeld doen door te erkennen dat het ook voor henzelf te complex is en dat er andere hulp moet worden ingeschakeld. Bovendien is het belangrijk dat reclasseringswerkers de kennis en vaardigheden hebben om cliënten te begeleiden bij schuldenproblematiek. Uit het onderzoek bleek immers dat reclasseringswerkers zich niet altijd capabel voelden om cliënten te begeleiden ten aanzien van financiën. Het is dan ook essentieel dat reclasseringswerkers worden ondersteund en gefaciliteerd vanuit de organisatie om aan begeleiding bij schulden vorm te geven. Dit kan bijvoorbeeld middels training en begeleiding.

5. Werk als reclasseringswerker rondom schulden systematisch samen met andere professionals

Ook blijkt uit het onderzoek dat reclasseringscliënten veelal geen begeleiding ontvangen ten aanzien van hun financiën. Dit is begrijpelijk gezien de beperkte tijd die reclasseringswerkers hebben voor de begeleiding van cliënten, de beperkte mate waarin zij cliënten spreken en de veelheid aan aandachtsgebieden en taken. Tegelijkertijd laat de studie zien dat de reclassering een belangrijke taak heeft in het opnieuw nadenken over de vormgeving van financiële begeleiding voor haar cliënten. Juist omdat de kerntaak van de reclassering het voorkomen van terugval en het bevorderen van resocialisatie is, is aandacht voor schuldenproblematiek cruciaal. Dit betekent niet noodzakelijkerwijze dat reclasseringswerkers deze hulp (volledig) zelf moeten verlenen. De rol van de reclasseringswerker is immers steeds meer uitgegroeid tot die van regiehouder die vanuit de eigen spilfunctie het overzicht over de aanwezige zorg bewaakt. Schuldhulpverlening is bovendien een specialistisch vak en reclasseringswerkers hebben een bredere focus en relatief weinig tijd voor intensieve begeleiding op alle relevante levensdomeinen. Hierbij laat het onderzoek zien dat samenwerking met andere professionals die wel zijn gespecialiseerd in financiële begeleiding van belang is. Uit het onderzoek blijkt dat

reclasseringswerkers echter niet altijd weten welke hulp er kan worden ingeschakeld, geen vertrouwen hebben in de aanwezige mogelijke hulpverlening ten aanzien van financiën, of in samenwerking onduidelijkheid ervaren over wie welke rol dient op te pakken en wat hun eigen aandeel kan zijn. Als gevolg daarvan zijn zij niet altijd in staat hun regierol te vervullen. Door consequent bij hun cliënten na te gaan of er financiële problematiek speelt en dit te rapporteren kunnen reclasseringswerkers meer inzicht verwerven in de omvang van dit probleem en zo een basis creëren voor samenwerking.

Literatuur

Aaltonen e.a. 2016

M. Aaltonen, A. Oksanen & J. Kivivuori, 'Debt problems and crime', *Criminology* (54) 2016, p. 307-331.

Agnew 2001

R. Agnew, *Juvenile delinquency: Causes and control*, Los Angeles, CA: Roxbury 2001.

Baldry e.a. 2003

E. Baldry, D. McDonnell, P. Maplestone & M. Peeters, *Ex-prisoners and accommodation: What bearing do different forms of housing have on social reintegration?*, Melbourne: AHURI 2003.

Van Beek e.a. 2020

G. van Beek, V. de Vogel & H. van de Mheen, 'Financiën: een risicofactor voor delictgedrag?', *PROCES* 2020, afl. 2 (geaccepteerd, in druk).

Bjerk 2007

D. Bjerk, 'Measuring the relationship between youth criminal participation and household economic resources', *Journal of Quantitative Criminology* (23) 2007, p. 23-39.

Blom e.a. 2011

M. Blom, G. Weijters & A.M. van der Laan, *Problemen met geld en delinquent gedrag van adolescenten*, Den Haag: WODC 2011.

Bonta & Andrews 2017

J. Bonta & D.A. Andrews, *Psychology of criminal conduct*, Londen/New York: Routledge 2017.

Comanor & Phillips 2002

W.S. Comanor, & L. Phillips, 'The impact of income and family structure on delinquency', *Journal of Applied Economics* 2002, afl. 5, p. 209-232.

Cullen & Gendreau 2001

F.T. Cullen & P. Gendreau, 'From nothing works to what works: Changing professional ideology in the 21st century', *The Prison Journal* (81) 2001, p. 313-338.

Van Dam 2005

C. van Dam, *Juvenile criminal recidivism: Relations with personality and post release environmental risk and protective factors*, Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen 2005.

Douglas e.a. 2013

K.S. Douglas, S.D. Hart, C.D. Webster & H. Belfrage, *HCR-20V3: Assessing risk of violence – User guide*, Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University 2013.

Durnescu 2012

I. Durnescu, 'What matters most in probation supervision: Staff characteristics, staff skills or programme?', *Criminology and Criminal Justice* (12) 2012, p. 193-216.

Farrington 2006

D. Farrington, 'Childhood risk-factors and risk-focussed prevention', in: M. Maguire, R. Morgan & R. Reiner, *The Oxford handbook of criminology*, Oxford: Oxford University Press 2006.

Galloway & Skardhamar 2010

T.A. Galloway & T. Skardhamar, 'Does parental income matter for onset of offending?', *European Journal of Criminology* (7) 2010, p. 424-441.

Goldstein e.a. 2005

N. Goldstein, O. Olubadewo, R.E. Redding & F. Lexcen, 'Mental health disorders: The neglected risk factor in juvenile delinquency', *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention* 2005, p. 85-110.

Harris e.a. 2010

A. Harris, H. Evans & K. Beckett, 'Drawing blood from stones: Legal debt and social inequality in the contemporary United States', *American Journal of Sociology* (115) 2010, p. 1753-1799.

Hoeve e.a. 2011

M. Hoeve, K. Jurrius, M. van der Zouwen, M. Vergeer, M. Voogt & G.J.J.M. Stams, *In de schuld, in de fout? Schuldenproblematiek en crimineel gedrag bij adolescenten en jongvolwassenen*, Amsterdam: Kohnstamm Institute 2011.

Hoeve e.a. 2014

M. Hoeve, G.J.J.M. Stams, M. van der Zouwen, M. Vergeer e.a., 'A systematic review of financial debt in adolescents and young adults: Prevalence, correlates and associations with crime', *PLoS One* (9) 2014, p. 1-10.

Hoeve e.a. 2016

M. Hoeve, S. Jak, G.J.J.M. Stams, & W.H.J. Meeus, 'Financial problems and delinquency in adolescents and young adults: A 6-year three-wave study', *Crime & Delinquency* (62) 2016, p. 1488-1509.

De Jong 2017

J.D. de Jong, *Denktank 9. Scholten*, Leiden: Hogeschool Leiden 2017.

Jungmann & Madern 2017

N. Jungmann & T. Madern, *Basisboek aanpak schulden*, Groningen: Noordhoff 2017.

Jungmann e.a. 2014

N. Jungmann, A. Menger, M.A.R.C. Anderson & D. Stam, *Gevangen in schuld*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2014.

Van Koppen e.a. 2017

M.V. van Koppen, V.R. van der Geest & E.R. Kleemans, *Doorgroei in de misdaad. De criminële carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict*, Apeldoorn/Amsterdam: Politie en Wetenschap/Vrije Universiteit Amsterdam 2017.

Leventhal & Brooks-Gunn 2001

T. Leventhal & J. Brooks-Gunn, 'Changes in neighborhood poverty from 1990 to 2000 and youth's problem behaviors', *Developmental Psychology* (47) 2001, p. 1680-1698.

Moffitt e.a. 2002

T.E. Moffitt, A. Caspi, H. Harrington & B.J. Milne, 'Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years', *Development and Psychopathology* (14) 2002, p. 179-207.

Noorda e.a. 2009

J. Noorda, T. Pehlivan, C. Clement, L. Ezzeroli e.a., *Risicjongeren, schulden en huisvestingsnood. Verkennend onderzoek naar omvang, aard en aanpak van schulden en huisvestingsproblemen onder risicjongeren*, Amsterdam: Stichting Alexander 2009.

Phillips & Land 2012

J. Phillips & K.C. Land, 'The link between unemployment and crime rate fluctuations: An analysis at the county, state, and national levels', *Social Science Research* (41) 2012, p. 681-694.

Schaftenaar e.a. 2019

P. Schaftenaar, V. de Vogel & M. Clercx, 'Continuïteit van en na forensische zorg: een grote zorg!', *Sancties* 2019, afl. 5, p. 361-267.

Shader 2001

M. Shader, *Risk factors for delinquency: An overview*, Washington: U.S. Department of Justice 2001.

Siennick 2009

S.E. Siennick, *Three essays on criminals' indebtedness*, Pennsylvania: Pennsylvania State University 2009.

Skardhamar & Savolainen 2014

T. Skardhamar & J. Savolainen, 'Changes in criminal offending around the time of job entry: A study of employment and desistance', *Criminology* (52) 2014, p. 263-291.

De Vogel e.a. 2019

V. de Vogel, P. Schaftenaar & M. Clercx, *Mind the gap: continuïteit in de forensische zorgketen*, Utrecht: KFZ 2019.

De Vries Robbé 2014

M. de Vries Robbé, *Protective factors validation of the Structured Assessment of Protective Factors for violence risk in forensic psychiatry*, Nijmegen: Radboud University Nijmegen 2014.

Wesdorp & Jungmann 2016

P. Wesdorp & N. Jungmann, *Werkwijzer 1 Impact: hoe beïnvloeden schulden het gedrag van mensen?*, Utrecht: Hogeschool Utrecht 2016.

Whiting & Fazel 2020

D. Whiting & S. Fazel, 'Epidemiology and risk factors for violence in people with mental disorders', in: B. Carpiniello, A. Vita & C. Mencacci (red.), *Violence and mental disorders*, Cham: Springer 2020, p. 49-62.

Zara & Farrington 2010

G. Zara & D.P. Farrington, 'A longitudinal analysis of early risk factors for adult-onset offending: What predicts a delayed criminal career?', *Criminal Behaviour and Mental Health* (20) 2010, p. 257-273.